

LEGAL CULTURE AS A RESOURCE FOR DEMOCRATISATION
OF LEGISLATIVE PROCESSESПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК РЕСУРС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
НОРМОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто нормотворчі процеси як ключовий елемент формування правової системи України, що відображає рівень демократії та правової культури суспільства. Підкреслено, що ефективність нормотворчої діяльності залежить не лише від процедур розробки й ухвалення нормативно-правових актів, а й від рівня правової культури громадян та інституцій. Проаналізовано основні етапи нормотворчості, її зв'язок із правосвідомістю та правозастосуванням, а також роль правової культури як чинника демократизації законотворення. Наведено приклади впливу громадськості на зміст законопроектів у сферах освіти, екології, охорони здоров'я та місцевого самоврядування, що демонструють практичну реалізацію демократичних механізмів. Водночас акцентовано, що недооцінка правової культури у сфері правозастосування створює ризики формалізму та маніпулятивного підходу до законотворчості, що підриває довіру громадян до державних інститутів. У зв'язку з цим визначено необхідність системних заходів для підвищення рівня правової культури, серед яких – розвиток правової освіти, забезпечення відкритого доступу до правової інформації, удосконалення механізмів громадської участі у нормотворчих процесах та запровадження міжнародних стандартів правового врядування. Зроблено висновок, що правова культура має розглядатися як практичний ресурс демократизації нормотворчих процесів, що визначає якість законів, рівень довіри суспільства та легітимність влади.

Ключові слова: *нормотворчість, правова культура, правосвідомість, демократизація, громадська участь, законодавство, правова політика, верховенство права, правова держава.*

The article examines the rule-making processes as a key element in the formation of the legal system of Ukraine, which reflects the level of democracy and legal culture of society. It is emphasized that the effectiveness of rule-making depends not only on the procedures for developing and adopting regulatory legal acts, but also on the level of legal culture of citizens and institutions. The main stages of rule-making, its connection with legal awareness and law enforcement, as well as the role of legal culture as a factor in the democratization of lawmaking are analyzed. Examples of public influence on the content of draft laws in the fields of education, ecology, healthcare and local self-government are given, which demonstrate the practical implementation of democratic mechanisms. At the same time, it is emphasized that underestimation of legal culture in the field of law enforcement creates risks of formalism and a manipulative approach to lawmaking, which undermines citizens' trust in state institutions. In this regard, the need for systematic measures to improve the level of legal culture has been identified, including the development of legal education, ensuring open access to legal information, improving mechanisms for public participation in rule-making processes, and introducing international standards of legal governance. It has been concluded that legal culture should be considered as a practical resource for the democratization of rule-making processes, which determines the quality of laws, the level of public trust, and the legitimacy of government.

Key words: *rule-making, legal culture, legal awareness, democratization, public participation, legislation, legal policy, rule of law, legal state.*

Вступ. У контексті нашого дослідження, відзначаємо, що однією з найважливіших проблем сучасності є питання якості нормотворчої діяльності, адже від неї залежить не лише ефективність правового регулювання, а й рівень суспільної довіри до державних інститутів. Норми, створені без урахування реальних потреб громадян, часто залишаються декларативними та призводять до відчуження людей від права і держави.

Водночас практика демократичного розвитку засвідчує: забезпечити якість і легітимність нормотворчості виключно процедурними засобами неможливо. Вирішальне значення у цьому процесі має правова культура, яка поєднує правосвідомість, орієнтацію на верховенство права, готовність громадян до активної правової участі та відкритість інституцій. Саме вона виступає ключовим ресурсом, що надає законотворчості інклюзивного й демократичного характеру та робить її здатною відповідати актуальним викликам суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика ролі правової культури у функціонуванні громадянського суспільства, реалізації правової політики та правотворчості знайшла широке висвітлення в сучасній юридичній науці. Багато досліджень акцентують на її значенні як чинника формування правосвідомості, забезпечення легітимності правової системи та утвердження верховенства права. Водночас малодослідженим залишається аспект, пов'язаний із тим, як саме правова культура може виступати ресурсом демократизації нормотворчого процесу, впливати на якість законодавства, його відповідність суспільним потребам та ефективність правового регулювання. Поза увагою науковців часто залишаються конкретні механізми, завдяки яким високий рівень правової культури громадян і політичної еліти трансформується у прозорість, інклюзивність та результативність нормотворчості. Саме ця прогалина зумовлює актуальність подальших досліджень у даному напрямі.

Постановка завдання. Метою даної статті є з'ясування ролі правової культури як ресурсу демократизації нормотворчих процесів в Україні, аналіз її впливу на якість та легітимність законодавства, визначення механізмів залучення громадськості до правотворчості та вироблення пропозицій щодо вдосконалення правової політики відповідно до демократичних і європейських стандартів.

Результати дослідження. Нормотворчі процеси займають ключове місце у формуванні правової системи та забезпеченні регулювання суспільних відносин. Нормотворча діяльність являє собою комплекс дій зі створення, опрацювання та ухвалення норм, законів, правил і різних нормативно-правових актів, що визначають порядок поведінки та організацію життя суспільства чи його окремих сфер [1, с. 78]. Тобто, нормотворчі процеси є не лише технічним механізмом створення правил, а й важливим відображенням рівня демократії та правової культури суспільства. Вони поєднують у собі узгодження інтересів держави, громадян та соціальних груп, перетворюючи їх у юридично обов'язкові норми. Саме якість нормотворчої діяльності визначає ефективність правової системи: чи будуть закони зрозумілими, справедливими й реально дієвими, чи залишаться декларативними. Тому, нормотворчість, на нашу думку, слід розглядати як стратегічний інструмент формування суспільного договору, що закладає основи стабільності, довіри та розвитку держави.

Як зазначається в одному з досліджень, поняття нормотворчої діяльності охоплює широкий спектр процесів і механізмів, спрямованих на створення та впровадження правових норм, які визначають структуру й порядок суспільних відносин. Нормотворчість постає як багатоконтентний процес, що включає розробку, ухвалення та реалізацію нормативно-правових актів, покликаних регулювати поведінку та діяльність у суспільстві. Вона базується на конституційних засадах та загальних принципах правової системи держави, враховує соціальні, економічні й політичні умови розвитку.

До основних етапів нормотворчої діяльності належать: - підготовка законодавства – формування нових законів, положень і нормативних актів; - удосконалення чинного права; - аналіз ефективності законодавства, внесення змін і поправок для усунення недоліків; - громадські консультації – залучення експертів і громадськості до обговорення та оцінки нових ініціатив; - ухвалення та впровадження актів – введення в дію нових законів або змін до чинних; - контроль за виконанням – моніторинг дотримання норм та забезпечення їх реалізації на практиці [1, с. 79].

Водночас нормотворчість слід розглядати як цілісний процес упорядкування та регулювання суспільних відносин, ефективність якого безпосередньо залежить від рівня правової культури. Саме правова культура визначає якість підготовки та змісту нормативних актів, рівень їх демократичності, прозорості та відповідності потребам суспільства. Правова культура не існує відокремлено від правосвідомості окремих індивідів та суспільства загалом, адже вони

органічно взаємопов'язані з правом як цілісним соціальним інститутом, закономірностями його виникнення, функціонування та розвитку. Вона тісно переплітається з правотворчістю, правозастосуванням та іншими сферами правового життя.

Серед усіх правових явищ правова культура вирізняється своєю багатомірністю та багаторівневістю. Вона являє собою систему позитивних проявів правової дійсності, що поєднує досягнення юридичної науки й практики. Правова культура є духовною основою правової системи, пронизує правосвідомість, норми права, правовідносини, законність і правопорядок, а також усі напрями правової діяльності – від законотворення до правозастосування [2, с. 5]. Саме тому вона виступає ключовим чинником, що визначає якість нормотворчого процесу, його демократичність та наближення до суспільних потреб.

На думку М.М. Книгницького, правова культура не є сталою категорією, а являє собою динамічний процес, що формується під впливом історичних, соціальних, культурних і політичних чинників. Вона відображає рівень усвідомлення людьми значення права як фундаменту суспільного життя та визначає, як ці цінності впливають на їхню поведінку й взаємодію з правовою системою. Правова культура є невід'ємним елементом правопорядку, оскільки охоплює не лише розуміння права, а й його практичне застосування у повсякденності. Це взаємопов'язаний процес, у межах якого право не тільки відображає суспільні потреби, а й формує нові орієнтири та норми поведінки, що сприяють утвердженню верховенства права. Її складовими виступають правосвідомість, правова поведінка, правові традиції та правові інститути [3, с. 212].

Саме тому правова культура безпосередньо визначає якість нормотворчої діяльності, її демократичність і здатність відповідати суспільним потребам. Вона є запобіжником формального чи маніпулятивного підходу до законотворення, забезпечує прозорість, відкритість і легітимність ухвалюваних рішень. За низького рівня правової культури навіть найсучасніші процедури й інструменти нормотворчості залишаються декларативними та не здатні відповідати очікуванням громадян.

Разом з тим, цілком поділяємо позицію М.М. Книгницького, що однією з актуальних проблем сучасної України є недооцінка правової культури у сфері правозастосування. Часто працівники окремих органів, покликаних забезпечувати верховенство права, у своїй діяльності відходять від принципів справедливості та керуються особистими чи груповими інтересами. Це суттєво підриває довіру громадян до правової системи та формує негативний імідж судових і правоохоронних інституцій [3, с. 213].

Підвищення рівня правової культури, на наш погляд, є одним із ключових напрямів реформування державних інститутів. Його можна досягти через удосконалення системи правової освіти на всіх рівнях, розширення доступу до правової інформації, а також модернізацію судової та правоохоронної систем у напрямі прозорості й підзвітності. Лише за таких умов правова культура стане основою побудови правової держави, у якій як громадяни, так і державні органи усвідомлюватимуть власну відповідальність за підтримку правопорядку та утвердження справедливості.

Важливим аспектом є і роль самих громадян: закони працюватимуть ефективно лише тоді, коли люди не лише знатимуть свої права й обов'язки, а й активно захищатимуть їх, використовуючи правові інструменти в межах закону. Це потребує широких просвітницьких і комунікаційних кампаній, спрямованих на формування у суспільстві правосвідомості, де право сприймається як цінність і основа демократичного розвитку цивілізованої держави [3, с. 213].

На практиці приклади громадської участі у нормотворчості підтверджують цю тезу. Так, у сфері освіти важливою стала кампанія батьківських і студентських організацій навколо закону «Про повну загальну середню освіту» (2020), коли після численних громадських консультацій було враховано пропозиції щодо трудових контрактів із педагогами та гарантій для учнів із особливими освітніми потребами, що допомогло уникнути соціальної напруги.

Не менш показовою є екологічна політика: у 2021 році під час обговорення законопроекту «Про управління відходами» громадські організації та активісти домоглися внесення поправок щодо розширеної відповідальності виробника та поводження з небезпечними відходами, унаслідок чого у законі були закріплені більш жорсткі вимоги до переробки сміття й відповідальності бізнесу.

На рівні місцевого самоврядування у Києві в процесі ухвалення «Програми розвитку велоінфраструктури» (2019) завдяки громадським слуханням та онлайн-опитуванням було змінено пріоритетність маршрутів і стандарти облаштування велодоріжок, що свідчить про здатність локальної нормотворчості адаптуватися до потреб громади.

Ще одним прикладом є участь пацієнтських організацій у формуванні законодавства про державні закупівлі лікарських засобів (2016–2017), коли завдяки їхній активності та експертизі були впроваджені прозорі процедури, що згодом лягли в основу програми «Доступні ліки».

Таким чином, поєднання правової культури та суспільної активності доводить, що громадяни можуть суттєво впливати на зміст нормативних актів, роблячи їх ближчими до реальних потреб суспільства й водночас підвищуючи довіру до влади. Інституційним підґрунтям цього процесу, на нашу думку, стала Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [4], яка визначила процедури та інструменти залучення громадян до процесів державного управління. Вона закріпила механізми створення громадських рад при органах виконавчої влади, проведення консультацій із громадськістю, громадських слухань та публічних обговорень проєктів нормативно-правових актів.

У правовому вимірі ця Постанова стала одним із перших кроків до інституціоналізації практики суспільної участі у нормотворчості, адже встановила обов'язок органів влади враховувати позицію громадянського суспільства під час розробки та ухвалення нормативних рішень. Це дозволило зробити законопроектну діяльність більш прозорою та підвищити рівень довіри до правових інститутів. Водночас значення цього документа полягає і в розвитку правової культури як громадян, так і державних інституцій. Для суспільства участь у консультаціях і громадських радах стала засобом усвідомлення власної ролі у правотворчості, формування навичок правової активності та відповідальності. Для органів влади Постанова стала сигналом про необхідність будувати нормотворчий процес на принципах відкритості, публічності та підзвітності.

У цьому контексті слушною є позиція Криховецького І.З. та Короса С.О. [5], які підкреслюють, що права культура має розглядатися як ключовий інструмент удосконалення правової системи України, адже саме вона забезпечує демократичний характер державотворчих процесів і формує умови для реального партнерства між владою та суспільством. Науковці наголошують, що реалізація цього завдання потребує комплексу взаємопов'язаних заходів та ініціатив. Передусім це розвиток правової освіти, що передбачає впровадження освітніх програм і включення правових дисциплін до навчальних курсів шкіл та закладів вищої освіти, що стимулюватиме формування правової свідомості та активної громадянської позиції. Не менш важливим напрямом є реформування законодавства на принципах прозорості, доступності та ефективності, у тому числі модернізація судової системи, поліції та інших правоохоронних органів.

Окремий акцент дослідники роблять на громадській участі, яка має стати невід'ємним елементом правотворчого процесу. Розвиток інститутів громадянського суспільства, створення ефективних механізмів впливу громадян на правову політику та контроль за її реалізацією виступають запорукою демократизації державного управління. Важливим ресурсом тут є міжнародне співробітництво, що дозволяє адаптувати передові практики розвитку правової культури та реформування правосуддя. Додатковим напрямом визначається захист прав людини та боротьба з корупцією, що включає формування незалежної судової системи, забезпечення свободи слова, захист прав журналістів та підвищення підзвітності органів влади.

Вважаємо, що акцент на правовій освіті та громадській участі має стати пріоритетом державної політики. Це не лише формує правову свідомість і відповідальність громадян, а й створює механізми їхньої реальної участі у нормотворчих процесах. При цьому прозорість і доступність законодавства, а також модернізація судової та правоохоронної системи повинні розглядатися як обов'язкові умови утвердження верховенства права.

Міжнародне співробітництво, на нашу думку, важливе не лише як джерело кращих практик, а й як інструмент інтеграції України в європейський правовий простір, що створює додаткові гарантії для утвердження демократичних стандартів. Особливого значення набуває боротьба з корупцією, оскільки саме вона найбільше підриває довіру до держави та нівелює будь-які спроби правових реформ.

Тому, права культура має розглядатися не як абстрактне поняття, а як практичний ресурс демократизації нормотворчих процесів, що визначає якість законів, легітимність влади та рівень довіри суспільства до правової системи.

Висновки. Отож, сьогодні якість нормотворчості в Україні дедалі більше визначається не лише технікою законотворення чи формальними процедурами, а передусім рівнем правової культури суспільства й готовністю громадян брати участь у виробленні правових рішень. Приклади електронних петицій, відкритих консультацій чи громадських слухань доводять, що саме активність суспільства здатна зробити закони зрозумілими, справедливими та близькими до реальних

потреб людей. У цьому сенсі правова культура виступає не абстрактним поняттям, а практичним ресурсом демократизації нормотворчих процесів, що визначає якість законів і рівень довіри до держави.

Водночас перед Україною стоїть подвійний виклик: з одного боку, зміцнити інститути, які гарантують прозорість і підзвітність влади, а з іншого – сформувати серед громадян відчуття власної відповідальності за правопорядок і державотворення. Лише поєднання правової освіти, дієвих механізмів участі та високого рівня довіри дозволить створити правову систему, яка відповідатиме європейським стандартам і водночас буде вкорінена у національні цінності.

Отже, правова культура має розглядатися як стратегічний ресурс, від якого залежить не лише якість законодавства, а й майбутнє української демократії.

Список використаних джерел:

1. Нормотворча діяльність : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. В. В. Шишка. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2024. 400 с.
2. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / За ред. проф. Ю. П. Битяка та доц. І. В. Яковюка. Х.: Право, 2007. 246 с.
3. Книгницький М.М. Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 3 (85). С. 211-215.
4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
5. Криховецький І.З., Коросід С.О. Роль правової культури у формуванні правових норм та реалізації правової політики України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2023. С. 598-600. DOI: http://www.lsej.org.ua/7_2023/138.pdf.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Spysok vykorystanykh dzherel:

1. Normotvorcha diialnist : navchalnyi posibnyk / kol. avtoriv ; za red. V. V. Shyshka. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 2024. 400 s.
2. Pravova kultura v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva: Monohrafiia / Za red. prof. Yu. P. Bytiaka ta dots. I. V. Yakoviuka. Kh.: Pravo, 2007. 246 s.
3. Knyhnytskyi M.M. Rol pravovoi kultury u zabezpechenni efektyvnoho zastosuvannia prava v Ukraini. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. 2024. № 3 (85). S. 211-215.
4. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 2010 r. № 996. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
5. Krykhovetskyi I.Z., Koroied S.O. Rol pravovoi kultury u formuvanni pravovykh norm ta realizatsii pravovoi polityky Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 7. 2023. S. 598-600. DOI: http://www.lsej.org.ua/7_2023/138.pdf.
6. Konstyutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/ 96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025
Дата публікації: 29.09.2025.